

---

sen was hij de leerverschillen echter gaan ervaren als een legitieme grond voor kerkelijk gescheiden optrekken.

*Tweede peilmoment: Wisses schriftelijke uitlatingen over de veronderstelde wedergeboorte*

Het is, zoals reeds aangestipt in de vorige paragraaf, de vraag in hoeverre de leerverschillen over verbond, doop en wedergeboorte Wisse in 1904 hoog zaten. De publicaties die hij in 1920 op zijn naam had staan versterken deze vraag. H.H. Kuyper betreurde het dat in Wisse een apologeet van formaat heenging. Inderdaad had de predikant op dat gebied, ook publicitair, een respectabele staat van dienst. In zijn drie ‘praktikale geschriften’ (zoals hij ze zelf noemde) – *Doe dat totdat Hij komt* (1906; 1915<sup>2</sup>), *Uit het zieleleven* (1911; 1920<sup>2</sup>) en *Ten disch geleid* (1914; 1916<sup>2</sup>) – was evenwel geen woord van protest te vinden tegen de leer van de veronderstelde wedergeboorte, hoewel de thematiek daar zeker aanleiding toe gaf. Ook in recensies liet Wisse wel weten een voorstander van gezonde mystiek te zijn, maar kritiseerde hij nergens de dominante praktijk van geloofsleer en -leven in zijn kerkverband.<sup>37</sup>

Tegenover dit ontbreken van protest stond een aantal schriftelijke uitlatingen dat zelfs op het tegendeel wees. In 1904 liet Wisse zich relaterend uit over de leer van de veronderstelde wedergeboorte: ‘Ik leer het niet; maar wie het wel leert, en dan leert, dat God, de Heilige Geest het echter doet door zijn onwederstaanbare kracht, wordt door mij niet als een ketter gebrandmerkt.’<sup>38</sup> De strekking van deze opmerking kan niet worden geminimaliseerd door de bedoeling het Leidse kerkvolk te kalmeren. De brochure was weliswaar in de eerste plaats bedoeld voor de leden van de Heerengrachtkerk, Wisse schreef ook voor andere gereformeerde kerken in vergelijkbare situaties.

Belangrijker nog zijn de passages die Wisse wijdde aan de verhouding verbond, wedergeboorte en doop in zijn *Handleiding bij de beoefening der geref. geloofswaarheden*. Zowel vóór als na de vermaarde synode van 1905, waar een compromis over deze dogmatische punten werd gesloten, beleefde dit catechisatieboek een uitgave. Hoewel Wisse voortdurend in polemieken verviel, is de behandeling van de verhouding verkiezing-wedergeboorte-kinderdoop opvallend thetisch en mild van toon: ‘Of alle *uitverkorenen*, reeds van hun prille jeugd af wedergeboren zijn, leert de Schrift niet; ook niet het tegendeel. Dat is een z.g.n. open vraag. Maar dat hindert niet.’<sup>39</sup> In de tweede uitgave van 1906 liet Wisse deze passage vrijwel letterlijk staan, maar deed daaraan een nieuwe alinea voorafgaan. Hij roemde daarin de kinderdoop als een daad van Gods goedheid, die evenwel niet wilde zeggen dat alle kinderen van gelovigen werden behouden of reeds in hun jeugd werden be-

---

<sup>37</sup> Vgl. *De Stichtsche Courant* 1 en 8 november en 13 december 1913, met lof voor respectievelijk B. Wielenga, *Ons avondmaalsformulier* en W. Floor, *Al de eenvoudige oefeningen*, beide uitgegeven door J.H. Kok te Kampen.

<sup>38</sup> *De plaatselijke vereeniging*, 19.

<sup>39</sup> *Handleiding bij de beoefening der geref. geloofswaarheden* (Kampen 1902) 77.